

Олександр Волков

ВОЛКОВ Олександр Григорович — кандидат філософських наук, професор кафедри гуманітарних дисциплін Мелітопольського інституту державного і муніципального управління «Класичного приватного університету». Сфера наукових інтересів — соціальна філософія, філософські проблеми мови та дискурсу.

ДІАЛЕКТИКА ДИСКУРСУ ПІДДАНЬСЬКОГО СУБ'ЄКТА

У статті досліджується діалектика підданського суб'єкта-для-себе. Звертається увага на такі властивості, як гіперреалізм і експресіонізм. Абсурдність існування приводить до неможливості реалізувати себе і комплексу неповноцінності. Суперечливу єдність утворюють усвідомлення трагічності буття і переживання утопії.

Ключові слова: *політичний дискурс, підданський суб'єкт, діалектика існування, сенс, гіперреалізм, експресіонізм, недосконалість, примітивізм, мистецтво номінації, параліч волі, утопія, руйнування собі, непродуктивність істини, ідентифікація.*

Актуальність дослідження політичного дискурсу пояснюється тим, що саме у дискурсі розкривається сутність суб'єкта, тому, розглядаючи його своєрідність, ми можемо зрозуміти сенси існування суб'єкта та його дискурсивну поведінку, але при дослідженні дискурсу, як у німецької, так і французькій школах, не признається роль суб'єкта [1, 3, 5]. Звернемо увагу на це, що залежно від сенсів існування, за допомогою яких суб'єкт реалізує сам себе, зміст дискурсу значно змінюється; у цьому аспекті має важливість виявлення

суперечностей дискурсу, які характеризують різноманітність самого суб'єкта.

а) Гіперреалізм та експресіонізм дискурсу

У дискурсі суб'єкта-для-себе відбувається прояснення власної сутності для самого себе, тому при характеристиці цього дискурсу цілком доречно вимога Сократа: «Пізнай самого себе»; проте своєрідність пізнання самого себе залежить від позиції, яку займає той, що пізнає, але якщо для Сократа було важливе прояснення підстав істинного існування, що припускає пошук універсального знання, яке необхідне людині, — це позитивна позиція; то пізнання ж підданського суб'єкта в значній мірі обумовлене позицією негативізму, тобто абсолютизацією своєї недосконалості. Чим відрізняється позиція негативізму? Її відмінність полягає у тому, що вона не припускає вдосконалення, а ґрунтується на констатації недосконалості; тому дискурсу підданського суб'єкта-для-себе властивий шопенгауерівський песимізм, який є результатом усвідомлення потворності людини й егоїстичності її натури; але шопенгауерівський песимізм знімається християнською етикою, або пошуками стану недіяння, що типові для буддизму, під впливом якого знаходився А. Шопенгауер, — у дискурсі підданського суб'єкта-для-себе такого зняття ми не спостерігаємо. Нагадаємо, що дискурс імперського суб'єкта-для-себе припускає виявлення недосконалості для подальшого її усунення — це буде позиція реалізму, — гіперреалізм же підданського суб'єкта виявляється у зосередженні на недосконалості, своєрідному переживанні потворного, яке зовсім не знімається; більш того, можна казати, що у його дискурсі смакується потворне, іноді на рівні мазохізму; тому дискурс підданського суб'єкта-для-себе можна назвати експресіоністським. Звичайно, його виразність не відрізняється яскравим драматизмом,

оскільки вона обмежена споглядальністю, але заперечувати її присутність не має сенсу; отже, з одного боку — *гіперреалізм*, з іншого — *експресіонізм*. Чому гіперреалізм як нездатність відмовитися від недосконалості самого себе, і тим самим зняти її, доповнюється експресіонізмом? Це обумовлено нездатністю піднятися над переживаннями власної недосконалості, а переживання недосконалості завжди трагедійно; тому мовлення стає уривчастим, незв'язним, часом абсурдним, алогічним, оскільки відпадає необхідність в аргументації та доказі. Що, власне кажучи, доводити? Зрозуміло, що підданський суб'єкт є втіленням недосконалості; зрозуміло з того, що недосконалисть безпосередньо переживається; проте буде невірним стверджувати, що підданський суб'єкт не використовує розум, він використовується, але у рамках обмеженої рефлексії, в якій відсутнє позитивне продукування — розум призначається для виявлення абсурдності та безвихідності існування, своєрідність якого описує А. Камю у «Міфі про Сізіфа» [4]. Сізіф А. Камю приймає абсурдність, і тим самим рятується від безвихідності; але ухвалення абсурду як належного неможливо для підданського суб'єкта, оскільки він не може байдуже відноситися до своєї недосконалості; а заперечення самого себе приводить до *примітивізму*, насправді, що може бути примітивніше за просту констатацію факту власної недосконалості, — для цього не потрібні ні докази, ні аргументації, ні прогнозування, — потрібно тільки знайти відповідний вислів, тобто «вилятися»; тому лайка стає невід'ємною частиною дискурсу підданського суб'єкта-для-себе. Наведемо відповідний вислів: «Сволооти, розікрали країну! Вони тільки і здатні на те, щоб красти, те, що створили інші. У нас ніколи не буде справедливості і законності». У чому полягає логіка цього вислову? Логіка необхідна для отримання нового знання, наприклад, за Аристотелем нове буде результатом виведення часткового із загального, а за І. Кантом нове — це народження трансцендентного знання.

Жодного знання не потрібно підданському суб'єктові, тому дискурс розсипається на фрагменти, кожен з яких є вказівкою на прояви недосконалості й є привласненням йому імені; тому в дискурсивній практиці підданського суб'єкта-для-себе стає актуальним *мистецтво номінації*, тобто вміння правильно підібрати ім'я зі належною експресією — це ім'я виражає звинувачення, яке направлене не на іншого, а на самого себе. Звернемо увагу на те, що у імперському дискурсі образа відноситься до іншого, вона виникає як усвідомлення власної обділеності, у підданському ж дискурсі образа відноситься до самого себе, а як наслідок — безвихідність, тобто небачення можливості для виправлення положення справ.

б) Безвихідність, параліч волі та утопія

Безвихідність стає основним переживанням підданського суб'єкта, а причиною є *нездатність «піднятися» над реальністю*, нездатність визначити хоч би напрям для самовдосконалення, тобто, гіперреалізм, — унаслідок у підданського суб'єкта формується *комплекс неповноцінності*. Що таке комплекс неповноцінності для суб'єкта? По-перше, суб'єкт не приписує собі ніякої цінності. По-друге, комплекс неповноцінності втілюється у потребі саморуйнування. По-третє, очікування краху стає основним переживанням: ось-ось повинні наступити трагічні події і нас не буде, — такі переживання не виключення, а скоріше норма; цей страх істотно відрізняється від страху імперського суб'єкта, — страх імперського суб'єкта — це страх за своє існування, який підштовхує до агресії, підкорення і використання іншого, — страх підданського суб'єкта — це переживання власної приреченості. Усвідомлення власної приреченості *паралізує волю*, і тому суб'єкт стає нездатним що-небудь змінити у своєму положенні, таким чином, підданський суб'єкт — це суб'єкт із паралізованою волею, нездатний відмовитися від

своїї недосконалості; зрозуміло, що такий суб'єкт приречений на вимирання, — щоб він міг існувати, необхідна компенсація негативності, що можливо тільки з допомогою створення утопії, яка розглядається як образ можливого досконалого майбутнього суб'єкта, що не має нічого спільного з реальністю. Отже, з одного боку гіперреалізм, який припускає концентрацію на власній недосконалості, з іншого — утопія, тобто відмова бачити зв'язок сьогодення та майбутнього; таким чином, усі проблеми, які присутні у сьогоденні, як би вирішуються у «світлому» майбутньому, в якому відсутні нещастя та біди, злість та підступність, приниження та загибель тощо; ця *компенсація дозволяє усунутися від реальності*, відвернутися від власної недосконалості й опинитися в «прекрасному» майбутньому. Отже, з одного боку переживання безвихідності, з іншого — утопія: ці переживання утворюють цілісність, інакше підданський суб'єкт припиняє існування; ця антиномічна цілісність переживань необхідна для суб'єкта, що обумовлене тим, що переживання безвихідності вимагає утопії, а виникнення утопії обумовлене переживанням безвихідності. Звернемо увагу, що для імперського суб'єкта необхідності в утопії не існує, оскільки майбутнє для нього — це результат конструювання реальності та його продукування, майбутнє — це сукупність реальних благ, які можна знайти докладаючи зусилля. В образі утопії блага набувають гіпертрофованого характеру, оскільки підданський суб'єкт «не вірить», що він у змозі їх забезпечити; суб'єкт розуміє неможливість отримання таких благ, проте їх позначення необхідне для того, щоб компенсувати їх відсутність; за допомогою переживання утопії суб'єкт відстороняється від ляканої реальності, відстороняється від безвихідності, і таким чином зберігає самого себе, — отже, можна казати, що переживання безвихідності припускає переживання блаженства як перебування у абсолютно досконалому майбутньому. *Діалектика цих екзистенцій полягає у тому,*

що вони не виключають, а доповнюють одна одну; в зв'язку з цим звернемося до трактування суперечностей Гераклітом, який стверджує: «Вони не розуміють, як вороже ладнає з собою: перевернуте з'єднання (гармонія), як лук та ліра», а також до коментарю його вчення Плутархом: «З душею слід поводитися як з кольоровою картинкою: висувати на перший план світлі й ховати та витіснити темні сторони життя. Абсолютно викреслити їх й позбавитися від них неможливо, бо «перевернута гармонія світу, як ліра»; так і в людському житті немає нічого постійного і незлитого [зі злом]. У музиці низькі звуки поєднуються з високими, в граматиці — голосні звуки з приголосними. Музикант і грамастик не той, хто обтяжується однією з протилежностей і уникає її, але той, хто уміє користуватися усіма звуками і буквами, змішуючи їх належним чином. Така ж відповідність [протилежностей] є в речах» [2, с.199]. *Безвихідність і переживання утопії* поєднуються в дискурсі підданського суб'єкта таким чином, що одне з них припускає інше, — у цьому випадку мова йде про екзистенціальну обумовленість суб'єкта, яка припускає не заперечення, а взаємну залежність протилежних екзистенцій; насправді, тотальне домінування безвихідності може привести до саморуйнування суб'єкта, проте цього не відбувається, оскільки її доповнює переживання утопії, яка частково знімає негативні переживання, — це комплементарна діалектика, у якій одна із протилежних екзистенцій можлива тільки якщо одночасно присутня інша.

Їхній зв'язок припускає, що при усуненні однієї з протилежностей, знімається й інша; дійсно, необхідність утопії визначається наявністю безвихідності, тому ці протилежності існують одночасно, а наявність цієї одночасності й є «гармонія» підданського суб'єкта, — у цьому випадку гармонією буде збереження підданського суб'єкта у наслідку балансу безвихідності та утопії; таким чином моральним вже не можна вважати те, що, згідно Аристотелю,

суперечить крайнощам і становить середину. Та і як можна знайти середину між безвихідністю та переживанням утопії? Що в цьому випадку виступатиме середнім? Упевненість, надія? І те й інше не можуть бути ними. Тоді незрозуміло, що ж буде істиною в дискурсі підданського суб'єкта-для-себе? *Істина як би розшаровується*, оскільки істиною буде неможливість позитивних перетворень, і, одночасно, утопія як образ абсолютно досконалого суспільства; отже, істина релятивується, вона стає відносною і множинною, і та, й інша істина необхідна суб'єктові. *Істина має екзистенціальне призначення*, вона має значущість певних сенсів існування; істиною виступає найбільш значущий сенс; суб'єкт виділяє як істину певний сенс, — як істинний приймається такий сенс, який належить до сутності суб'єкта; таким чином, суб'єктивна істина — це істина, яка дозволяє суб'єктові реалізувати самого себе; вона політектонічна, а її структура спочатку суперечлива.

с) Екзистенційна діалектика

При цьому суперечність припускає невідповідність, наприклад, як вище наведені безвихідність і переживання утопії, — цю особливість суперечності ми спостерігаємо вже у Геракліта, який протиставляв ліру та лук, але їх суперечність несумірна, оскільки ліра — це музичний інструмент, а лук — військова зброя. Як характеризувати існуючу між ними суперечність? Зокрема, для її характеристики неможливо використовувати парменітівське розуміння істинності сущого як того, що «є». Припустимо, що Геракліт лише метафорично позначив суперечність, але метафори ліри та лука вказують лише на наявність протилежностей у використанні подібних форм; зрозуміло, що одна й та ж форма має різне призначення й використовується по-різному; зв'язок між безвихідністю та переживанням утопії сильніший, ніж між луком та лірою, — цей

зв'язок має екзистенціальну, а не формальну природу, оскільки підданський суб'єкт існуватиме за умови, якщо переживання безвихідності компенсується переживанням утопії.

Безвихідність та утопія припускають одна одну як протилежні переживання, що врівноважують одне одного, — для суб'єкта є необхідністю одночасна їх наявність, а за відсутності одного з них у суб'єктові можуть відбутися істотні трансформації, наприклад, домінування безвихідності може привести до повного паралічу волі та нездатності продукування, а домінування утопії — до ухвалення абсурдних рішень, які можуть привести до руйнування суб'єкта. Переживання утопії породжує надію, яка знімає негативний вплив безвихідності; її переживання як би «підводить» суб'єкта над реальністю, тим самим обмежуючи гіперреалізм; крім того, переживання утопії будить розум, виникає необхідність створення образу майбутнього, хоча несумірного з реальністю, але майбутнього, яке обумовлене саме реальністю, оскільки ґрунтується на її тотальному запереченні, — майбутнє в цьому випадку — це реальність навпаки, але при цьому недосконалість реальності транспонується на майбутнє; щоб сконструювати це несумірне майбутнє, необхідні значні зусилля розуму, — отже, переживання утопії активізує розум підданського суб'єкта, і тим самим дозволяє зняти негативний вплив безвихідності.

Як наслідок виникає *«природний» стан* підданського суб'єкта, особливість якого було показано вище; цей природний стан пов'язаний з продукуванням, яке забезпечує мінімальні потреби для існування суб'єкта. Наведемо фрагмент дискурсу, в якому поєднуються безвихідність та переживання утопії: «Ми знаємо, що навряд чи зможемо подолати нашу ворожнечу, патологічну ліню, розбещеність, беззаконня. Але ми віримо у наше майбутнє, в якому наше суспільство знайде бажані блага. Майбутнє, в якому наше суспільство буде втіленням свободи, рівності та братерства». Отже, з одного боку ворожнеча, панування бюрократії, з іншого — суспільство на принципах

свободи, рівності та братерства; з одного боку гіперреалізм, а з іншого — повне усунення від реальності, — підданський суб'єкт-для-себе постійно балансує між цими полярними крайнощами. Істиною виступає як абсолютно потворна реальність, так й образ абсолютно досконалого суспільства: те й інше не може бути поставлене під сумнів, хоча вони спочатку суперечливі; їх суперечність має несумірний характер, оскільки кожна з істин відноситься до іншої реальності; але кожна з цих істин — це істина одного й того ж суб'єкта, за допомогою яких він реалізує сам себе; тому можна говорити про наявність у підданського суб'єкта подвійної або бінарної істини, тому *бінарна істина — це парадокс*, оскільки у кожній із них заперечується протилежна, в результаті кожна з цих істин знімається. Що таке зняття істини? Щоб відповісти на це питання, слід зрозуміти, про яку істину йдеться мова, — у даному випадку істина характеризує не об'єкт, оскільки не об'єкт виступає метою пізнання, а суб'єкт; це істина суб'єктивна, оскільки вона є істина про суб'єкта, а не об'єкта; у такому разі істиною буде невідповідність знання об'єкту або його моделі чи образу.

d) Непродуктивність істини

Тому *істиною є знання, яке виступає підставою існування суб'єкта*, тобто, істина набуває екзистенціального змісту: істина — це те, що суб'єкт вважає як належне; істина має прагматичне значення, оскільки вона повинна здійснитися, а існування й є слідування істині у тій чи іншій мірі, наприклад, абсолютно досконале майбутнє як істина — це образ досконалого майбутнього, яке необхідно втілити у реальність. Що значить втілити майбутнє? Це означає зробити таку дію, у результаті якої проєкт майбутнього перетвориться на реальність, — це буде конструювання реальності суб'єктом, при цьому істина як знання, може бути тільки такою, яку дійсно

можна втілити. Для підданського суб'єкта істиною виступає, з одного боку, його справжній вигляд, тобто, недосконалість, але якщо істиною виступає те, що вже існує, то істина не буде основою для конструювання реальності, оскільки вона втілена; з іншого — образ абсолютно досконалого майбутнього як істина також виявляється непродуктивним, оскільки у ньому не береться до уваги сутність самого суб'єкта; у наслідок жодна істина не може використовуватися для конструювання реальності, тому конструювання реальності підданським суб'єктом відбувається спонтанно, непередбачуване. Оскільки відсутні суворо позначені перспективи розвитку, потреба в розумі зростає, але з цієї самої причини розум не може використовуватися достатньо ефективно; тому слід зазначити ситуативне використання розуму, оскільки він тільки рятує від безнадійних ситуацій, а не використовується для облаштування суб'єкта. Наведемо приклад вислову, в якому виділяється наявність важкої ситуації: «Настали складні часи. Ми переживаємо важку кризу, наслідки якої непередбачувані. Можна казати, що ми стоїмо на порозі трагедії. Але нам необхідно зібратися і мобілізувати всі сили для подолання труднощів». Те, що підданський суб'єкт «постійно» перебуває на порозі своєї загибелі, обумовлене його сутністю, — це цілком зрозуміло, оскільки у нього обмежена здатність до продукування, але це не означає, що суб'єкт дійсно може загинути й припинити своє існування, оскільки в момент усвідомлення загрози для існування спостерігається його активізація, тобто концентрація волі й усвідомлення необхідності використання розуму, але лише загроза усувається, все повертається на свої місця.

Слід мати на увазі, що дискурс суб'єкта-для-себе — це дискурс ідентифікації, а ідентифікація імперського суб'єкта, як було з'ясовано, відрізняється полаганням досконалості; ідентифікація подданського суб'єкта, навпаки припускає полагання недосконалості, отже, виникає імператив: «Ми —

гірші»; негативна ідентифікація, що було вже відмічене, приводить до недостатньо ефективного продукування; але це не означає, що індивідуальності, які утворюють підданський суб'єкт, також мають обмежену здатність до продукування; зовсім навпаки, оскільки кожен з них розуміє, що суб'єкт не в змозі створити умови для існування, тому якість його існування залежить тільки від нього самого.

ВИСНОВКИ:

1. Дискурс підданського суб'єкта характеризується з одного боку зосередженням на своєму сьогоденні або *гіперреалізмом*, а з іншого боку — переживанням потворності самого себе, відповідно, *експресіонізмом*, при цьому вони обумовлюють явище негативізму, яке відрізняється тим, що переживання недосконалого не припускає його заперечення.

2. Експресіоністичність підданського дискурсу обумовлює незв'язність мовлення, негативність, напруженість, абсурдність та безвихідність, при цьому, заперечення, як прояв негативізму, виявляється у *примітивізмі*, тобто фіксації недосконалості, яка не вимагає застосування розуму і логіки.

3. Єдиного, чого вимагає підданський дискурс — це *мистецтва номінації*, тобто правильного привласнення імені, яке правильно розкриває зміст того, що відбувається й стан суб'єкта, який само по собі дозволяє проявити владу, оскільки номінація є інструментом звинувачення, відповідно, самозвеличення.

4. Нездатність піднятися над реальністю й відмовитися від своєї недосконалості приводить до *безвихідності*, як прояву комплексу *неповноцінності*, що виявляється у тому, що суб'єкт сам для себе не представляє ніякої цінності.

5. Усвідомлення власної приреченості приводить до *паралізації волі*, відповідно нездатності на позитивні перетворення, що може стати причиною для його вимирання, проте своєрідною компенсацією цій нездатності є *утопія*, тобто створення образу досконалого майбутнього, який повністю

суперечить реальності, — утопія розглядається як сфера, де повністю знімається недосконалість реальності, проте, при цьому між ними відсутній зв'язок, хоча вони обумовлюють одна одну, оскільки утопія — це реальність навпаки.

6. Переживання реальності й утопії утворюють *антиномічну цілісність*, інакше підданський суб'єкт припиняє своє існування: переживання потворної реальності вимагає утопія, в якій і відбувається усунення безвихідності. Екзистенціальна діалектика підданського суб'єкта припускає *єдність протилежних екзистенцій*, завдяки чого стає можливим існування суб'єкта, таким чином, їх обумовленість носить комплементарний характер.

7. Своєрідність екзистенціальної діалектики полягає в тому, що вона розкриває суперечність існування суб'єкта, яка виражається в його переживаннях, що експлікуються в дискурсі, наприклад, потреба сконструювати досконале майбутнє знімає концентрацію суб'єкта на потворному сьогоденні.

8. Звернемо увагу на *непродуктивність екзистенціальної істини* у дискурсі підданського суб'єкта, оскільки істина, як вимога належного, не виявляється інструментом подолання недосконалості суб'єкта, тому конструювання реальності відбувається спонтанно. Єдність протилежних екзистенцій приводить до релятизації істини, оскільки істинним, одночасно, виступає те, що характеризує потворну реальність, і утопія, як образ абсолютно досконалого майбутнього.

Література

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика; [пер. с фр.] / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косиков / Ролан Барт. — М.: Прогресс, 1989. — 616 с.
2. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підручник / Анатолій Миколайович Єрмоленко. — К.: Лібра, 1999. — 488 с.

3. Камю А. Миф о Сизифе / Альбер Камю // Сумерки богов. — М.: Из-во политической литературы, 1989. — С. 222—318.
4. Фрагменты ранних греческих философов. — (Памятники философской мысли) / [изд. подгот. А.В. Лебедев, отв. ред. и авт. вступ. ст. И. Д. Рожанский]. — М.: Наука, 1989. — С. 176—257.
5. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет: Пер. с фр. С. Табачниковой. Под ред. А. Пузыря / Мишель Фуко. — М.: Касталь, 1996. — 448 с.

В статье исследуется диалектика подданского субъекта-для-себя. Обращается внимание на такие свойства, как гиперреализм и экспрессионизм. Абсурдность существования приводит к невозможности реализовать себя, и комплексу неполноценности. Противоречивое единство образуют осознание трагичности бытия и переживание утопии.

Ключевые слова: *политический дискурс, подданский субъект, диалектика существования, смыслы, гиперреализм, экспрессионизм, несовершенство, примитивизм, искусство номинации, паралич воли, утопия, разрушение себя, непродуктивность истины, идентификация.*

In the article is probed dialectics of citizenshipy subject-for-myself. Attention applies on such properties, as hyperrealism and expressionism. Absurdity of existence results in impossibility to realize itself, and complex of inferiority. Contradictory unity is formed by the awareness of tragedy of life and experiencing of utopia.

Keywords: *political discourse, citizenship of subject, dialectics of existence, senses, hyperrealism, expressionism, imperfection, primitivism, art of nomination, paralysis of will, utopia, destruction itself, unproductiveness of truth, authentication.*

Надійшла до редакції 12.03.2009 р.